

3. Bygninger og anlegg

3.8.2 Vedlikehold av ytterdører

Informasjonsbladet omhandler vedlikehold og utbedring av mindre skader på ytterdører. Det er utgitt i samarbeid mellom Norsk Kulturarv og Riksantikvaren. Bladet inngår både i Norsk Kulturarvs håndbok om vedlikehold av trehus og i Riksantikvarens informasjon om kulturminner. En betydelig økonomisk bidragsyter til arbeidet har vært American Express Filantropiske Fond

*Første gang utgitt 1996
Revidert 2004*

Inngangspartiet med dør og omramming er en viktig del av bygningen. Skiftende stilretninger har medvirket til at utformingen av dører og omramminger har endret seg mye opp gjennom århundrene. Inngangspartiet kan derfor fortelle mye om bygningens historie. I likhet med vinduer er materialene i gamle dører ofte førsteklasses. Alt for mange dører

er skiftet ut i den tro at de var utslitt, mens det egentlig bare var små reparasjoner, justeringer og maling som var nødvendig.

Dette informasjonsbladet omtaler i første rekke fyllingsdører (ramtredører). Endel av rådene kan også anvendes på labankdører og panelte dører.

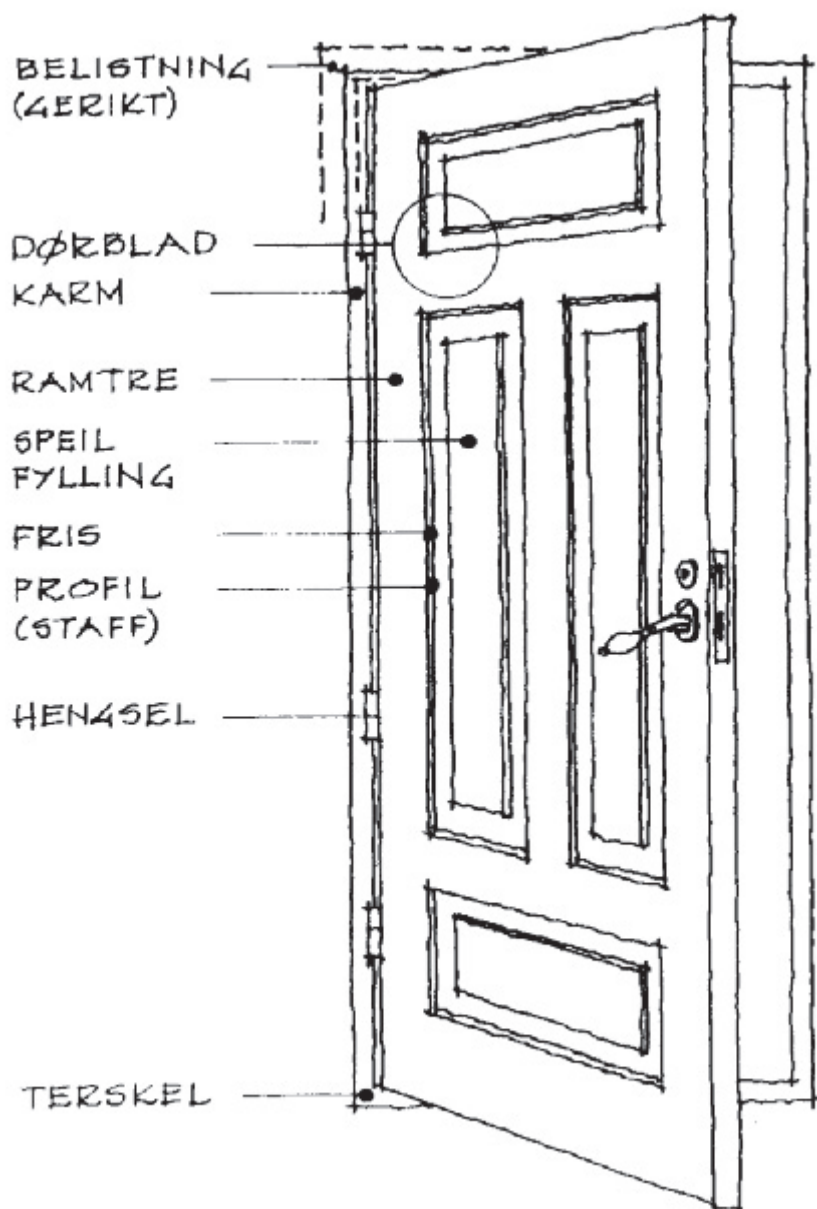
Denne vakre døren med sin rike innramming finner vi på gården Gåstjønn i Skafså, Telemark. Den kan stå som eksempel på den betydning inngangspartiet alltid har hatt, og fremdeles har, for alle som eier eller bygger hus. Foto: Birger R. Lindstad, NIKU

RIKSANTIKVARENS INFORMASJON OM KULTURMINNER

Riksantikvaren, Dronningens gt. 13, Postboks 8196 Dep., 0034 Oslo
Tlf. 22 94 04 00. Telefax 22 94 04 04.
e-post: riksantikvaren@ra.no. Internett: <http://www.riksantikvaren.no>

3.8.2

Benevnelser på de viktigste dør detaljene. Råteskader oppstår først og fremst på dørbladets og karmens nederste partier. Som bildene lenger nede viser, er det ofte mulig å reparere dem.

Skader og skadeårsaker

Konsentrerte fuktpåkjenninger er den vanligste skadeårsaken. Nedre del av dørblad og karm er naturlig nok mest utsatt. En vanlig måte å kontrollere råte på er å stikke i utsatte deler med spiss kniv eller syl. Er det fast motstand 2-3 mm inn, er treverket av god kvalitet.

Tre sveller i fuktig vær og krymper i tørt. Hvis treets naturlige bevegelser hindres kan treverket sprekke. Det er f.eks. ganske vanlig at fyllingsdører har sprekker fordi fyllingene ikke lenger kan bevege seg uhindret. Døra kan også «slå» seg. Setninger i huset kan også fort bli merkbare ved at dørbladet kiler seg fast i karmen.

Forebyggende tiltak

De viktigste forebyggende tiltak er å beskytte døra mot langvarige fuktpåkjenninger og å sørge for at døra er lett å åpne og lukke. En dør som «tar» i karmen blir utsatt for unødige belastninger i sammenføyninger, hengsler og beslag ved bruk.

OVERFLATEBEHANDLING

Malte dører har av og til en patina det kan være ønskelig å beholde. Da kan man la være å behandle døra. Dette kan være forsvarlig hvis døra er skjermet mot sol og nedbør. Er døra mer værutsatt, og man både ønsker å vedlikeholde og beholde dørens patina, kan man forsøke å stryke den med en blanding av 1 del kokt linolje og 1 del White spirit. Da tilføres nedbrutt maling noe bindemiddel som forsinker videre nedbrytning.

Skal man male døra, må det brukes linoljemaling, selv om døra i en periode har vært malt med alkyd. Malingarbeidet innebærer skrapping i vedretning, vasking med salmiakkvann, skylling, flekkgrunning på bart treverk og et sluttstrøk over det hele. Ikke fjern mer maling enn nødvendig. Bruk bare håndskrape.

Man må aldri brenne av, lute eller sandblåse for å fjerne maling på gamle bygninger. Selv med mye løs maling på dør og omramming, bør det sitte igjen noen felter med gamle malinglag, slik at døras fargehistorie beholdes. Det må ikke sparkles. Bruk heller linoljekritt for å tette sprekker.

JUSTERING

Hvis døra er vanskelig å åpne eller lukke fordi dørbladet «tar» i karmen, må man finne årsaken. Løse hengsler må strammes til. Er skruer hullene dårlige, kan man forsøke å øke dimensjonene på skruene, ellers må hullene bores ut, plugges og hengslene skrues inn på nytt.

Hvis hengslene er spikret til karmen og spikrene har løsnet kan man gjøre tilsvarende - bore ut og plugges.

Smidd spiker må i så stor grad som mulig benyttes om igjen. Er hengslene svært gamle og man ikke ønsker å gjøre inngrep i dem, kan man eventuelt supplere med et nytt diskre hengesel i tillegg til de gamle.

Hvis døra subber på grunn av slitte hengsler, legges det inn mellomringer i hengslene. Spander også en dråpe olje. Dersom karmen er blitt skjev som følge av setninger i huset, er det vanlig å høvle noe av dørbildet. Noe mer arbeidskrevende, men en mer

skånsom metode kan være å justere karmen. Ta listverket rundt karmen forsiktig av ved hjelp av kiler av eik eller lignende. Undersøk om det er plass til å løfte karmen. Sag så over karmens innfestinger til veggen og kil oppunder karmen der den er sunket. Trekilene sikres med spiker og listverket settes på plass.

Hvis det er selve dørbildet som siger må døra helst tas fra hverandre og settes sammen på nytt med limte hjørner.

Utbedring

TREKK

Sett tetningslister på karmen. Man må være forberedt på å prøve seg noe fram, eventuelt bruke tetningslister i forskjellig tykkelse. En alternativ løsning er å montere smale anslagslister i karmen som tetningslisten festes på.

VINDSKJEVHET

Selv om det er benyttet spesielt ut-sortert materiale da døra ble laget hender det at dørbildet er blitt vindskjevt. Det finnes flere måter å rette opp dette på. Listverket demonteres forsiktig som beskrevet ovenfor og karmen justeres slik at den passer til dørbildet. Hengselsiden må fortsatt være i lodd. Ved denne metoden vil karmen bli skjevstilt i forhold til vegg. Alternativt kan man slå inn kiler i dørbildets ramtre, eller frese ut spor i tre av dørås sidekanter og lime inn lister mens døra holdes i plan med karmen. Dette er vanskeligere å få til og krever en god håndverker.

RÅTESKADER

Råte i ramtreet kan repareres uten at døra tas fra hverandre. Lokale råteskader i ytre del av ramtreet kan repareres ved å spunse inn nytt virke. Bruk noe tid på å finne fram til virke av høy kvalitet, eksempelvis tettvekst og malmen furu. Hvis hele deler av ramtreet må skiftes ut, kreves det en god håndverker.

Vi skal tenke oss godt om før vi vraker en inngangsdør, selv om det i utgangspunktet ser ut som det skal bli vanskelig å reparere den og få den tett. Bildet viser en dør som er blitt restaurert. Råtepartier er skiftet ut, og eieren kan glede seg over at døren som stilmessig hører huset til, er bevart.

Foto: Jon Brønne, NIKU

SPREKKER

Sprekker i en fylling kan skyldes at denne ikke lenger kan krympe og utvide seg fritt, fordi den har kilt seg fast eller blitt malt fast i ramtreet. I visse tilfelle kan fyllingen ha krympet så mye at det har blitt en permanent sprekk mellom den og ramtreet. For å reparere slike skader må døra tas fra hverandre. Dette arbeidet må overlates til en flink snekker.

Annet**PLATEBESLÅTTE DØRER**

Av og til er gamle fyllingsdører «modernisert» med plateledning på begge sider. Undersøk derfor «glatte» dører nøye før de eventuelt skiftes ut. Det er langt enklere og rimeligere å restaurere en slik dør enn å få laget en ny kopi.

VAREDØRER

I enkelte tilfeller kan det også monteres varedør for å beskytte den gamle døra og for å gi bedre tetthet mot vær og vind. Gamle ytterdører slår innover og da må varedøra naturlig nok slå utover. En utvendig varedør kan være aktuelt å benytte på bygninger høst og vinter, eller på bygninger som ikke er i daglig bruk.

NYE LÅSER

Ikke skift ut gamle låser selv om de fungerer dårlig. Låskasser og beslag er viktige historiefortellende og dekorative deler av døra. La de sitte på og supplér heller med en ny sikkerhetslås med minst mulig eller intet nøkkelskilt. Det finnes moderne låser som nokså diskret kan innpasses i en gammel dør.

Store reparasjoner eller utskifting av dører i fredete hus skal være godkjent av kulturminneforvaltningen i fylkeskommunen før arbeidet igangsettes.

Litteratur

T. Drange, H.O. Aanesen, J. Brønne: Gamle trehus. Oslo 1992.
Hjemmets vedlikehold. Teknisk forlag a/s 1956.
S. Thurell: Vård av trähus, Natur och kultur, 1993.

Rådene som gis er basert på grunnprinsipper innen bygningsvernet.

De viktigste er:

- Mest mulig av alle deler av bygningen skal bevares. Inngrepene ved vedlikehold eller utbedring må være så små som mulig.
- Det er bedre å vedlikeholde framfor å reparere, og det er bedre å reparere framfor å skifte ut.
- Det må brukes tradisjonelle materialer både ved vedlikehold og evt. utskifting.

- Skjulte deler av bygningen (konstruksjon) er like viktige å ta vare på som synlige (overflate).
- Hvis man må endre, er det bedre å føye noe til enn å fjerne originale eller gamle deler. Det beste bygningshistoriske «arkivet» er bygningen selv.
- Gamle ombygninger og endringer av en bygning er ofte viktige å bevare. De kan fortelle om bygningens livshistorie gjennom skiftende stilretninger og bruk.

I og med at alle gamle bygninger er forskjellige, kan noen av rådene som gis, ha generell karakter. Utførelsen i hvert enkelt tilfelle må tilpasses bygningen. Den viktigste informasjonen om vedlikeholdsmetode og materialbruk finner man ikke i dette bladet eller i noen lærebok, men i bygningen selv og i den lokale tradisjonelle byggeskikken på stedet.